

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

מצות מרזר

- שט -

נמסר בש"ק חוה"מ פסח ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת שמיני יחל השיעור אי"ה בשעה: 5:00 **אחה"צ**
מנחה בשעה 4:40 [ובזמן הדלקת נרות למטה]
ויהיה בענין:

איסורי שרצים ודין בריה

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

מצות מרור

הערה בדברי הרמב"ם בנוסח אמירת 'פסח מצה ומרור'

א תנן (בפ"י דפסחים קטז. ובסדר ההגדה): רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור; פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים וכו' מצה על שום כו' מרור על שום וכו'. הכס"מ (חמץ ומצה ח, ד) הביא מרבנו מנוח שעמד על דברי הרמב"ם, שבהלכותיו (שם ובפ"ו ה"ד) הקדים מרור למצה; פסח זה שאנו אוכלין על שם וכו' ומגביה המרור בידו ואומר מרור זה שאנו אוכלין על שם וכו' ומגביה המצה בידו ואומר מצה זו שאנו אוכלין על שם וכו'. ואילו בנוסח ההגדה (שבסוף הלכות חמץ ומצה) כתב הרמב"ם כפי הנוסח המקובל, פסח מצה ומרור. והלא דבר הוא.

הצרכת שיעור כזית באכילת מרור

הרא"ש בפסחים (קיד): כתב ששיעור אכילת מרור כזית בכדי אכילת פרס הוא 'משום דמברך על אכילת מרור צריך שיאכל כזית, דאין אכילה בפחות מכזית, אבל בירקות הראשונות שמברך עליהן בפה"א בעלמא ואין מזכירין עליהם אכילה אין צריך מהם כזית'. ובשאלת אריה (ק) תפס בדעת הרא"ש שבעצם אין צריך כזית למצות מרור, והיינו טעמא משום דאין כתיב ביה בקרא לשון אכילה, ד'על מררים יאכלוהו' קאי אקרבן פסח בלבד, ורק משום דמברכין 'על אכילת מרור' צריך שיאכל כזית כדי שלא יהא כדובר שקרים בברכתו. וכן מפורש בתרומת הדשן (פסקים וכתבים רמה) בכוונת הרא"ש, ד'יאכלוהו' דקרא קאי על ק"פ לבדו ואילו במרור לא כתיבא אכילה.

ולפ"ז כתב השאג"א שבאכילת 'כורך' שאין מברכים עליה, לדעת הרא"ש אין צריך שיעור כזית במרור. אלא שהאר"י השאג"א בהוכחות לדחות דין זה, והכריע דבעינן כזית במרור מעיקר דינא, וא"כ הוא הדין למרור שבכורך. וכ"כ המשנ"ב (תעה סקט"ז ובשעה"צ) עפ"י השאג"א, להצריך כזית במרור אף בכורך.

בן הוכיח השאג"א מהמשנה ורש"י בפסחים (לט.), ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח וכו' ומצטרפין לכזית, ופרש"י 'כדי לצאת בהן ידי חובתו'. פשטא דמלתא משמע שחובת המצוה גופא בכזית, ולא רק משום נוסח הברכה. וביותר מוכח כן מסוגיא ערוכה (קיד): 'אכלן [הירקות דמרור] לחצאין יצא ובלבד שלא ישהא בין אכילה לחבירתה יותר מכדי אכילת פרס'. והשתא אי נימא דהמצוה עצמה מתקיימת אף בפחות מכזית ורק משום נוסח הברכה צריך כזית, א"כ כשברך ואכל חצי כזית בתחילה והפסיק, מה יועיל שיאכל עתה עוד כזית בכדי אכילת פרס [כדמשמע מלשנא ד'אכלן' דמירי בדיעבד, וצריך לאכול כזית אחר], הלא המצוה נתקיימה בתחילה ושוב אין לו לברך פעם שנית, ואכילתו הנוספת אינה כלום, וא"כ לא יתקן כלום כשיאכל עתה כזית בכדי אכילת פרס. ע. ומוכח שעצם המצוה מחייבת אכילת כזית, ולא רק משום נוסח הברכה כדברי הרא"ש. עכ"ד השאג"א.

אמנם נראה שהמחזור בכוונת הרא"ש הוא כמו שכתבו בשו"ת תורת חסד (מט) וכתב סופר (פו) ועוד, שאמנם מדאורייתא

אין צריך כזית, ד'יאכלוהו' קאי אקרבן פסח בלבד, ואולם מדרבנן אין מתקיימת המצוה אלא בכזית, וטעם הדבר מפני שרצו חכמים לתקן נוסח ברכות שוה בכל מצוות אכילה, לכן חייבו חכמים אכילת כזית במרור כשאר אכילות. וסוף דבר צריך כזית לעצם קיום המצוה גופא, מדרבנן. א"כ מובן שצריך צירוף לכזית, וכן אם אכל לחצאין לא יצא וצריך לחזור ולאכול כזית בכדי אכילת פרס. והרי הרא"ש עצמו הביא שם הך מימרא דאכל לחצאין לא יצא - ומבוארת שיטתו דבעינן כזית לקיום המצוה גופא ולא רק בשביל הברכה. תדע, שאם מצד המצוה אין צריך כזית, הלא אדרבה, כיצד יתכן לומר 'צונו על אכילת מרור' אם אין מצות 'אכילה'.

ב עכ"פ מבואר ברא"ש לפי הבנת האחרונים, דמדאורייתא לא בעינן כזית במרור [ורק מדרבנן פליגי אם בעינן כזית מצד עיקר הדין או רק משום נוסח הברכה]. וזה דלא כדעת היראים (צד) והגהות מיימוניות (פ"ח חמץ ומצה אות ד) שכתבו להדיא ד'יאכלוהו' קאי גם על המרור וצריך כזית. וכן משמע במרדכי (שלהי פסחים) שדן לענין הכנסת שלש כזיתים לבית הבליעה באכילת פסח על מצות ומרורים - הרי דאף בזמן דאיכא פסח, נקט בפשיטות דבעינן כזית מצה וכזית מרור.¹

ורקשה השאג"א, הלא נראה דאף מדאורייתא בעינן כזית, דהא מקשינן בגמרא (לט): מרור ומצה לענין שאין יוצאים במעשר שני [וכן למדו (שם ע"א) מההקש דמרור גידולי קרקע ומין זרעים וניקה בכסף מעשר ויש בו מינים הרבה - דומיא דמצה]. ואם כן נקיש נמי מרור למצה דליבעי כזית. [עוד הקשה הלא הוקשו מצה ומרור בהך קרא לפסח והרי פסח בעי כזית. אלא שהקש זה לא מצאנוהו להדיא בגמרא].

א הערת הרא"ז שליט"א: יש בזה שני נוסחאות, א] השיעור כזית הוא מדיני המצוה דרבנן של מרור, אבל בדאורייתא של מרור הבא עם הפסח, ליכא דין כזית אף לא מדרבנן. ולפי נוסח זה מש"כ הרא"ש מחמת הברכה אינו אלא סימנא בעלמא, דמלשון הברכה אנו רואים מה גדרי האכילה במצוה דרבנן. אלא דלפי נוסח זה יל"ע היאך ברכו בזמן הבית על אכילת מרור בפחות מכזית (וערמב"ם חו"מ פ"ח ה"ז), והיינו דמה שייכא ה'ברכה' דרבנן [מצד ברכת המצות] ל'מצוה' דרבנן של מרור, הרי שני דינים שונים ניגו אף זה דרבנן וזה דרבנן. ב] חז"ל רצו שטבעו הברכה תהיה שוה, לכן תיקנו שיעור כזית במרור בין בדאורייתא בין מדרבנן, ובלא זה לא יצא ידי"ח בעיקר המצוה, דאף תתחילת הדברים מצד הברכה, אכן כדי שלא יהא דובר שקרים בברכה לומר 'צונו על אכילה', שוב חייבוהו בכזית גם בדאורייתא. ומהלך זה יותר משמע בלשון הרא"ש, דנוסח הברכה היא כל הסיבה לתקנה, ובכרת המצוה שייכת גם במרור דאורייתא. והנוסח השני מפורש בדברי הכתב סופר, וז"ל, 'ועל זה כ' הרא"ש דיש לחלק הא דגורו אומר דבעי למיכל כזית מרור דוקא ולא יצא בלא"ה, הוא משום הברכה שלא רצו לשנות נוסח הברכה בכלל מצות שמברך על אכילה שהיא בכזית ושלא יהי' כדובר שקרים הם אמרו דלא יצא י"ח רק בכזית וכיון דמצוה ועומד מדבריהם לאכול כזית דוקא יוכל לברך וצונו בין בזמן שהוא דאורייתא או בזה"ז שכולו מדרבנן וצונו על אכילת מרור שא"י מדבריהם', הרי דאינו גדר במצוה דרבנן, רק תקנה בפני עצמו מחמת הברכה וממילא דשייך גם בדאורייתא. ויש ב' נפ"מ בין הנך שני נוסחאות וכדיבאר בהערה שבסמך ושבוסף השיעור.

ב ולהנ"ל בנוסח השני אין ראייה מהמרדכי, ד"ל דמדרבנן הוא דבעינן כזית, אף בזמן דאיכא פסח (הרא"י).

ג לכאן נראה דאין כאן מחלוקת, וגם דעת הרא"ש דמדאורייתא ודאי בעינן אכילה במרור דומיא דמצה [כפשטות הסוגיות וכהוכחות השאג"א. ועוד, הלא 'על מצות ומררים' פירושם עגבנוס, והוא מושך את הפועל עמו, וא"כ פשטא דמלתא האכילה קאי גם עליהם (כמו 'ויבאו האנשים על הגנים' 'ואם תקח נשים על בנות' וכו'). ועוד, היכן מציינו מהתורה דסגי בטעימה לענין טפילות. והכי נימא דבפסח שני דהמצוה אינה באה בפנ"ע אלא עם הפסח, לא יצטרך בה כזית] רק בא לומר דלא נימא דהשתא דמדרבנן הוא סגי במעט כמו לענין מצות כרס דרבנן - על זה מוכיח מדתקנו ברכת 'על אכילת' מוכח דשאני מכרסם ובעי אכילה בכל מצוות אכילה, וזהו רק הוכחה לגדר התקנה ולא סיבה. [ומי שאין יכול לאכול כזית מרור, מדינא פטור, ורק משום זכר טעם מרירות כתבו הפוסקים שיעטעם מעט. ע' משנ"ב תעג סקמ"ג. וזה דלא כהאבנ"ז (או"ח שפ) שהורה לברך אף על פחות מכזית]. ונראה שגם התה"ד סובר כן, ועיקר דבריו ללמוד דסגי בירק כברייתו למרור מברכהמ"ז דכתיב בה 'אכילה' כ"ש במרור דלא כתיב ביה 'אכילה' [ואדרבה, גם מדבריו מוכח דבעינן כזית מדאורייתא, דא"כ לימא בפשיטות ומה ברכהמ"ז דאורייתא סגי בבריה כ"ש מרור דלא בעינן כזית אלא מדרבנן]. (וע"ע בהערה להלן דרך נוספת בהבנת הרא"ש). - לבדוק בתורא"ש החדש על פסחים.

ד וכן מרור של טבל וכו' אין יוצאים בו ידי חובתו (כדתנן לט.), ואף לשיטת הראשונים דאין בזה משום מצוה הבאה בעבירה אלא דבמצה ילפינן שכל אסור משום דבר אחר אין יוצאים בה, וכן במרור - משום הקישא דמצה (עפ"י שיעורי הגרשו"א).

גדרי אכילת מצה ומרור מדאוריתא, כנטפלות לאכילת הפסח או גם כמצוות עצמיות

שיטת הרמב"ם, שני דינים באכילת מצה

והירין הגר"ח (סטנסייל) דהנה גוף סברת הרא"ש צריכה באור, נהי דלא כתיב בקרא 'אכילה' גבי מרור, סוף סוף הלא אין אכילה פחותה מכזית, וכמו בשר בחלב וכלאי הכרם דלא כתיב בהו לשנא דאכילה ואעפ"כ חיובם באכילת כזית, וה"נ מצות מרור. אך טעמו מבואר על פי דברי הרמב"ם (בספר המצוות עשה נו ובספר היד בפ"ו מחמץ ומצה הי"ב) שמצות מרור אינה נמנית מצוה לעצמה כיון שאינה אלא מדיני הפסח ותנאי אכילתו, בדומה לדין צלי ו'בית אחד יאכל'. והוכיח כן מהא דבזמן הזה מרור מדרבנן שלא כמצה (פסחים קכ). ועוד הוכיח מלשון המכלתא: מצות הפסח צלי מצה ומרור. משמע שאין זו מצות אכילה לעצמה אלא באה רק כהכשר הפסח. ואם כן הרי מובנת סברת הרא"ש שמעיקר דינא אין צריך כזית לאכילת מרור, שהרי אינה מצות אכילה עצמית אלא הפסח הוא שצריך להאכל על מרורים. נמצא שאין כוונת הרא"ש מצד לשנא דקרא גרידא, ד'תאכלוהו' לא קאי אמרור, אלא יסוד דבריו דאין במרור דין אכילה עצמי אלא רק כדבר הבא עם הפסח.

אמנם במצות מצה, מלבד הדין שבפסח לאכלו על המצות כדכתיב בקרא [וכלשון המכלתא הנ"ל], יש בה דין אכילה בפני עצמו שאינו שייך לקרבן, כדכתיב 'בערב תאכלו מצות', ומצד זה היא נמנית כמצוה לעצמה. ומצד הדין הזה בעינן כזית מצה כשאר אכילות של תורה, אבל מצד דין הטפלות לקרבן פסח לא בעינן כזית לא במצה ולא במרור.

מעתה - אמר הגר"ח - נתישבה קושית השאג"א על הרא"ש, מדוע אין להקיש מרור למצה להצריך כזית - שהרי אף המצה אינה צריכה כזית בדין הטפלות לפסח, ורק מצד הדין הנוסף ד'בערב תאכלו מצות' בעי כזית במצה, ודין זה הלא אינו קיים במרור אלא במצה בלבד. ואם כן, הקישא דמרור למצה אינו שייך אלא בדין אכילת הפסח על מצות ומרורים, ובדין זה אמנם שניהם אינם צריכים כזית, מפני שאינם אלא טפלים לפסח.^ה

ואמנם כן מבואר מדברי הרמב"ם, שמלבד הדין העצמי של אכילת מצה שאינו תלוי בפסח, נאמר בה דין נוסף להאכל עם הפסח בתורת דין מדיני הפסח, שכתב שם שמצות הפסח הוא לאכלו על מצה ומרורים. וכן כתב בהלכות קרבן פסח (ד,יא) 'עצים של צליית הפסח כפסח, וכן מצה ומרור הואיל והן מכשירי הפסח הרי הם כפסח, ואם לקח ממועות הפסח ממי שמנה אותן עמו כדי למנותן עמו במצה ומרור וכו' הרי המעות חולין'.

ובן משמע ברמב"ם בהלכות קרבן פסח (ח,ב - עפ"י המכלתא) שכתב דאין מצה ומרור מעכבים את הפסח, שאם לא מצאו

ה לדרך הגר"ח בדעת הרא"ש יוצא דבפסח שני לא בעי כזית לא במצה ולא במרור (וכ"ה באבנ"ז שפג). וזה מחודש. וכל כי האי הו"ל לאשמעין במתני' בדברים שבין פסח ראשון לשני. [ואי"ל דגם בראשון מדין הפסח ל"ב כזית ורק מדין המצה שאינו קשור לפסח, להכי לא קתני - דהקתני אף בל יראה ובל ימצא שאינו שייך כלל לפסח].
ושמא יש לפרש דברי הרא"ש ע"ד הגר"ח ובשנינו, דכיון דהמצה והמרור באים שניהם כטפלים לפסח, א"כ מדאוריתא סגי בכזית בין שניהם [דומיא דבשר בחלב דמתחייב בכזית בין הכל], וזה מה שבא הרא"ש ללמוד דהשאת שתקנו חכמים מצות מרור בפנ"ע, בעינן כזית מרור לבדו, דהא מברכין על אכילתו בנפרד.

מצה מרור יוצאין ידי חובתן בבשר הפסח לבדו - הרי להדיא שהמצה כמו המרור באה כצורת אכילת הפסח, אלא דאינה מעכבתו.

ובזה מיושבת קושית ר' דניאל הבבלי (בשו"ת מעשה נסים ו) לר"א בן הרמב"ם על שיטת אביו, הלא באותה מכלתא שהביא הרמב"ם להוכיח שיטתו שאין המרור מצוה בפני עצמה, נאמר בה גם כן 'מצה', והלא המצה ודאי מצוה בפני עצמה היא, וא"כ כמו כן נאמר גבי מרור. אך לדברי הגר"ח לא קשה מידי, דהך דינא ד'על מצות ומרורים יאכלוהו' אכן מיתלל תלי בפסח ואינו דין אכילה לעצמו, לא במצה ולא מרור, ורק מהכתוב 'בערב תאכלו מצות' ילפינן דין עצמי באכילת מצה, משא"כ במרור דלא כתיב ביה קרא לעצמו, אין בו אלא דין טפלות לפסח.

הגר"ש (בחדושי הדף דף מה) הקשה על הגר"ח מהסוגיא שלהי פסחים (קכ): אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר"א בן עזריה לא יצא ידי חובתו כיון דאיתקש לפסח כפסח דמי - הרי שאין אנו מחלקים בין דין המצה הנטפלת אל הפסח לדין העצמי שבמצה, אלא אפילו לענין דינא ד'בערב תאכלו מצות' האמור אף בזמן דליכא פסח, הוקשה המצה לפסח ובהכרח משום דהכל חד דינא הוא. וא"כ הכי נמי לענין כזית ולענין היקש מרור למצה אין לחלק בין דין הטפלות לדין העצמי.

מקור שני הדינים במקראות

והנה השאג"א הקשה עוד על הרא"ש, אם כדבריו ד'תאכלוהו' קאי רק אקרבן פסח ולא אמצה ומרור, כיצד למדו מיתורא ד'בערב תאכלו מצות' לחייב מצה בזמן הזה מדאוריתא, הלא אצטריך קרא ללמד חובת 'אכילה' במצה, להצריך בה כזית, דאילו מ'על מצות ומרורים יאכלוהו' לא ידעינן כזית במצה.

ובבר תירצו קושיא זו הרש"ש (פסחים קטו). והאבני-נזר (או"ח שפג) על פי באור פשטי המקראות, דבפרשת בא כתיב 'ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות, על מרורים יאכלוהו', ובפר' בהעלותך כתיב 'על מצות ומרורים יאכלוהו', ומה פשר שינוי זה - דבפרשת בא מיירי בפסח ראשון שיש בו חובה בפני עצמו של אכילת מצה, גם בדליכא פסח, וא"כ האכילה דרישא קאי על הפסח בפ"ע ועל המצות בפ"ע, ואילו המרורים אינם באים בפני עצמם אלא כטפלים לאכילת הפסח, וזהו 'ואכלו את הבשר... ומצות' [כאילו כתיב ואכלו את הבשר ואכלו מצות] - 'על מרורים יאכלוהו' - את הבשר. (וכן פירש הרמב"ן שם). ואילו בפרשת בהעלותך דמיירי בפסח שני שאין שם דין אכילה עצמי של המצה, ורק מי שעושה אז את הפסח צריך לאכלו על מצות, לכך המצה והמרור שניהם באים רק כטפלים לפסח, וזהו 'על מצות ומרורים יאכלוהו' [וכן פירש החת"ס בתשובה או"ח קמ].

ובזה תירצו קושית השאג"א, ד'בערב תאכלו מצות' לא הוצרך ללמד דין אכילה במצה, שזה כבר שמענו מהאמור בפסח ראשון 'ואכלו את הבשר צלי אש ומצות' דהאכילה קאי גם אמצות כאמור. אלא בא ללמד שאף בזמן הזה דליכא כלל קרבן פסח, יש מצוה במצות.

והוסיפו בזה הרש"ש והאבנ"ז דלהכי נקטה הגמרא קרא דפסח שני, בהא דהלל היה כורך פסח מצה ומרור

לפני הרמב"ם¹ [שזכינו לו בדורנו בגילוי כת"י של פיה"מ להרמב"ם, שמשולב בו נוסחת המשנה גופא] פסח על שום... מרור... מצה... - שלא כפי סדר ההגדה. וא"כ הרי הרמב"ם בהלכות העתיק את לשון המשנה, נמצא שיש להעמיד את עיקר השאלה בפשר החילוק שבין המשנה לסדר ההגדה.

ובבר עמד המהרי"ל (במנהגים, הל' ערב פסח) על עיקר הדבר, וזו לשונו: 'מה שכתב המיימוני מתחלה מרורים ואח"כ מצה על שם שנגאלו, והאנו אומרים להפך בהגדה מצה זו ואח"כ מרור זה, אמר מהרי"ל סג"ל דהמי' מפרש איך היו עושין בזמן הבית, ולשם שייך מרור לפסח, אבל לדידן מרור מדרבנן לכך אנו מקדימין מצה שהיא דאורייתא גם לדידן קודם מרור דרבנן, וכן אמר מהרי"ש, מצה בזמן הזה דאורייתא מרור דרבנן'. והרי לפי האמור מבואר הדבר באר היטב; בזמן שיש פסח, דהמרור אינו אלא נטפל לפסח ואין בו דין אכילה עצמי, על כן הוא סמוך לפסח כי בעצם הוא חלק מדיני אכילת הפסח, ואילו המצה יש בה דין אכילה עצמי גם בלא הפסח [כיסוד הגר"ח], על כן היא באה בסוף. ואילו בזמן הזה דהמרור בא בלא פסח כמצות אכילה עצמית דרבנן, לכך בדין הוא שתקדם לו המצה שהיא מצוה מדאורייתא.

ובשנכתב בלשונות הרמב"ם נראה שכל דבריו מדויקים להפליא, דבהלכותיו שהביא לשון המשנה, מיירי להדיא בזמן דאיכא קרבן פסח, כמו המשנה גופא. ואילו סדר ההגדה כתבו הרמב"ם לזמן הזה [נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כהיא...]. וכן כתב שם: 'פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים' שלא כבהלכותיו: 'פסח זה שאנו אוכלין', ולכך שם שינה מלשון המשנה והקדים המצה למרור.²

שיטת רש"י

ר והנה מבואר ברש"י (פסחים צא:) דלר"ש דאמר נשים בפסח רשות - במרור חייבות, דהא מצה ומרור בהדי הדדי כתיבי, וכשם שנשים באכילת מצה חובה [מהקישא לחמץ] הכי נמי במרור. הרי נראית שיטתו שאכילת מרור מצוה לעצמה גם למי שאינו מצווה בפסח, ודלא כהרמב"ם שאין המרור נמנית מצוה לעצמה מפני שאינו אלא נטפל לאכילת הפסח.

ובבר הראה הגרי"ז (סנטסיל מהדורה ישנה, סוף ח"ה בקונטרס המועדים) דרש"י לשיטתיה בדף לט: שמבואר מדבריו דלא משכחין מרור דרבנן בזמן שמעשר שני נאכל בירושלם, כלומר בזמן הבית. והרי להרמב"ם שהמרור בא רק כנטפל לפסח ואין בו מצוה עצמית, הלא משכח"ל בזמן הבית כשאנו עושה פסח כגון טמא ובדרך רחוקה, דהמרור דרבנן - אלא מוכח ברש"י אינו סובר כן אלא נקט דבזמן הבית המרור מחויב מדאורייתא גם בדליכא פסח, שאכילתו מצוה בפני עצמו, כמצה.³

וברעה זו נקט ר' דניאל הבלבי (בשו"ת מעשה נסים ו), שבזמן הבית יש חיוב אכילת מרור דאורייתא גם למי שאינו

לקיים מה שנאמר 'על מצות ומרורים יאכלהו', וכן הנוסח בסדר ההגדה, והלא בפסח ראשון היה עושה כן ואמאי הביאו קרא דפסח שני - אלא משום דבקרא דפסח ראשון לא שמעינן כריכת המצה עם הפסח אלא המרור לבד כנ"ל, ורק מפסח שני ילפינן לראשון שצריך לאכול הבשר 'על מצות ומרורים', דילפינן להו מהדדי לכמה מילי כמבואר בדף צה. ובתוס'.

הרי נתבאר עתה מקור שני הדינים שבמצה; הדין העצמי של אכילת מצה [אף בזמן דאיכא פסח] מבואר בפרשת בא, לאכול הבשר ולאכול מצות, ואילו דין הטפלות לפסח מפורש בקרא דפסח שני 'על מצות ומרורים יאכלהו'.

ואם כן יש ליישב קושיית הגרש"ר על הגר"ח. ואפשר לבאר בשתי דרכים; אופן אחד כפי הכתוב בחדושי הגר"ח, דהקש מרור למצה אמור רק בקרא דבהעלותך 'על מצות ומרורים', אבל ב'ואכלו את הבשר צלי אש ומצות, על מרורים יאכלהו' לא הוקשו מרור למצה שהרי המצה באה כמצות אכילה לעצמה ואילו המרור אינו אלא טפל לפסח [וגם בקרא גופיה הפסיק ביניהם, שלא כבפרשת בהעלותך]. מאידך הקש המצה לפסח האמור בגמרא, הוא רק בקרא דפרשת בא 'ואכלו את הבשר צלי אש ומצות', ולא בקרא דבהעלותך דהאכילה קא רק אפסח [והפסיק בין הפסח למצות ומרורים]. וא"כ הרי מובן דהקש מצה לפסח אמנם קאי במצות אכילה העצמית של המצה, ואולם כלפי דין זה לא הוקש המרור למצה, דהקש מרור למצה הוא רק בדין הטפלות האמור בבהעלותך. וא"כ הרי נתקיימו שני הדברים; אכילת מצה הוקשה לפסח מצד הדין העצמי של אכילתה, ולהכי זמן שניהם שווה עד חצות, ובשניהם בעינן כזית, מאידך המרור הוקש למצה רק כלפי דין הטפלות, ובדין זה אין צריכים כזית כיון שאין בהם דין אכילה עצמי, שלא כפסח. וראיה גדולה לזה, דאי נימא דהוקש מרור למצה גם בדין העצמי דאכילת מצה, בדין היה דמרור בזה"ז דאורייתא כמצה דהא אין הקש למחצה - אלא ודאי לא הוקשו אלא בדין הטפלות לפסח וכמו שנתבאר.

בדרך נוספת יש לתרץ קושיית הגרש"ר [באופן שאף בקרא דפרשת בא הוקשו כולן אהדי] דלא הוקשו מרור ומצה אלא לדיני החפצא, כהא דאין יוצאים במעשר שני, אבל לא לדינים שנאמרו במצות האכילה, ד'מצות ומרורים' גופיהו הוקשו זל"ז אבל לא אכילת המצה עם אכילת המרור, דהלא כלפי זה גלי קרא דחלוקין הן, דבמרור אין מצות אכילה לעצמה אלא הוא בא כנטפל לפסח ואילו במצה יש מצוה בפני עצמה (וכעיקר הדבר בקיצור כ' באבנ"ז תפגד), הלכך תבנא לדינא דבמצה המצוה מתקיימת בכזית ולא במרור.⁴

ישוּב ההערה הנ"ל

ג עתה נבוא לישוּב קושיית רבנו מנוח על שינוי לשונות הרמב"ם בסדר אמירת מצה ומרור, דהנה נוסח המשנה כפי שהיתה

¹ וכיו"ב ל' בגמרא בדף צ. בהא דמייתי קרא ד'על מצות ומרורים' דמצה ומרור מכשירין דפסח ניהו. לא הביאו קרא דפסח ראשון, דהתם לא גלי קרא דמצה ממכשירי הפסח היא, ורק מפסח שני ידענו.

² ולשתי הדרכים צ"ל דלר' שמעון דנשים בפסח רשות, ה"נ פטורות מרור מדאורייתא שלא כמצה דחייבות, [אם כדרך הראשונה - מפני שלא הוקש מרור למצה אלא בדין הטפלות לפסח וכיון דליכא פסח ליכא טפלות, אם מפני שלא הוקש מרור למצה במצות האכילה - כדרך השניה]. ומה דאמרינן בגמרא (צא:) 'אלא אימא פסח מצה ומרור...' ר' שמעון אומר פסח באנשים חובה בנשים רשות' ה"ה למרור - וזה דלא כהנהגה שאנ"ל בגמרא.

גם יתכן דלהכי לא אמרו 'מרור בנשים רשות' שאז היה משמע שאף אם רצו לאכול הפסח אינן חייבות במרור, ומסתבר דחייבות לאכול על המרור כשם שחייבות לאכול צלי אש ובבית אחד.

ח וכן גרסת הרי"ף במשנה.

ט ואמנם בעיקר האמירה הסדר הוא 'פסח מצה ומרור' גם בהגדה, כסדרא דקרא, אבל כשבאים לפרש טעמי המצוה, 'על שום מה', גילו לנו את גדר המצוה בכך שהסמיכו המרור לפסח ואילו המצה עומדת כמצוה נפרדת (הערת הרא"ז).

י היה אפשר לומר לאידך גיסא, דנקט רש"י בפשיטות דלא תקנו מרור מדרבנן אלא בזמן הזה זכר למקדש, אבל בזמן הבית אין מצות מרור אלא עם הפסח. [ולפי"ז הדין שיהא נאכל בכל מושבות אינו אלא גילוי על החפצא דמרור ואינו שייך לעצם קיום המצוה, שזה אינו אלא בירושלם].

מה שנתבאר לעיל עפ"י האחרונים דמדברנן מיהת יש חיוב באכילת כזית אף להרא"ש, וא"כ יש לומר שמצטרפין לחיוב דרבנן קאמר ולברכה. יש לתרץ עוד באופן שעיקר דין המשנה שייך גם לדין דאורייתא ולזמן הבית.

ד'הנה כתב הרמ"א (תעגה) עפ"י האגור שיוצאים בכל ירק מר. ותמה בשלטי הגבורים (הובא במג"א שם) הלא חמשה מינים שנינו, חזרת תמכא וכו'. עוד כתב שפשט דברי האגור אינו כהבנת הרמ"א. והמג"א הצדיק הבנת השו"ג באגור אלא שהביא מספר 'תשב"ץ קטן' (לתלמיד מהר"ם מרוטנבורג) שכתב דין זה. והקשה המג"א על כך מהסוגיא בסוכה (יג) דירק הנקרא 'מרירתא' דאגמא' אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח משום דלא חשיב שיש לו שם לווי, דבעצם 'מרירתא' שמו, עכ"פ בזמן מתן תורה. יעו"ש וברש"י. והשתא אם יוצאים בכל ירק מר, מאי אכפת לן מה שמו.

אמנם שיטה זו כבר נפתחה בראשונים, דבהך משנה ד'ואלו ירקות' תנן בסוף 'ובמרור' ופירשו בגמרא 'מרירתא', ופרש"י שהוא מין עשב מסוים. וכן פירש הרמב"ם (בפיה"מ ובהל' חמץ ומצה ז,יג), וכך סובר הריטב"א. אבל הביא שם מהרא"ה לפרש שכל ירק מר נקרא 'מרור'. וכן נקט המאירי. ואמנם המאירי לטעמיה פירש בסוכה שהנידון שם הוא האם 'מרירתא' דאגמא' היא ה'חזרת' שמצוה לחזור אחריה (כדאמרינן בפסחים שם מצוה בחזרת) או כיון שיש לה שם לווי, אין זו מין החזרת אלא ירק אחר הוא, אבל לעולם לא היה הנדון אם מקיימים בו המצוה, דבכל עשב מר יוצאים. וזו היא שיטת התשב"ץ קטן והרמ"א. וע' גם כן ברש"י פרשת בא שכל עשב מר נקרא מרור.

מעתה יש לשאול לפי שיטה זו שבכל ירק מר יוצאים, מהו דאצטרף למתני מצטרפים זה עם זה, והלא אין המצוה במינים מסוימים אלא כל ירק מר בכלל מרורים דקרא הוא, וא"כ מה לנו ולצירוף המינים? אך כבר פירש המאירי לפי שיטתו דאשמעין בזה שאין הטעמים השונים מבטלים זה את זה, הגם דבעינן טעם מרור. וכן פירש הר"ן [שעל כן לא תנן הכי גבי מיני דגן במצה]²³.

נמצא אם כן שעיקר חידוש המשנה ד'מצטרפין' היינו לומר שאין מבטלים זה את זה, וא"כ לעולם י"ל דלא בעינן כזית ואעפ"כ סלקא דעתין דהואיל וריבה מינים גרע, קמ"ל דמצטרפין להדדי להחשב דבר מר הגם שטעמיהם חלוקים. [וי"ל כיון דמדברנן מיהת בעינן כזית כנ"ל, לכך נקט לשנא ד'מצטרפין' שהוא מכוון לפי האמת, אבל עיקר החידוש כלפי דינא דאורייתא הוא בכך דאין הטעמים מבטלים זה"ז].

הצרכת כזית במרור ד'כורך'

ז עתה ניהדר לעיקר דין שיעור המרור ב'כורך'. הנה אמרינן בגמרא (קטו). השתא דלא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן, מברך על אכילת מצה ואכיל והדר מברך על אכילת מרור ואכיל

עושה הפסח. והתווכח שם עם הוכחות הרמב"ם. והנה הרמב"ם (עשה נו) הוכיח מדברי המכלתא (בא) שאם אינו אוכל פסח אין מצה ומרור [ומה שאמרו 'מצה' היינו מצות המצה הנטפלת לפסח, אבל יש מצות 'בערב תאכלו מצות' כמצוה עצמית, וכנ"ל].

ובבר העיר הגרי"פ פערלא (עשה מט) שהן שתי גרסאות הפוכות במכלתא. והגרסא לפנינו היא כהר"ד, וכן הוא בתוספתא פסחים. ואולם הרמב"ם גרס אחרת במכלתא ולשיטתו היא מחלוקת תנאים במכלתא ובתוספתא, ופסק כהמכלתא.

ועיקר חיליה של הר"ד מדאמרינן בגמרא (כח: קכ). גבי טמא ושהיה בדרך רחוקה שהם אוכלים במצה ומרור דלא גרעי מערל וכן נכר דתניא 'כל ערל לא יאכל בו' - בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור. הרי להדיא דהמרור מצוה גם במי שאינו אוכל פסח. אך מלבד שי"ל כמוש"כ רבנו דוד והר"ן (כח) דאין גורסים 'מרור' אלא 'מצה' בלבד, או אף אם גרסינן לאו דוקא הוא ואגב מצה נקטיה, דחובת המרור בדליכא פסח אינה אלא מדברנן [וכגון הא דתנן באלו הן הלוקין 'גרופה וחלוצה לכהן' הגם דחלוצה מדברי סופרים, וכיו"ב]. וכ"כ הרמב"ן קדושין לו.

אך גם אם נימא דבדוקא הוא, כבר כתב ר"א בן הרמב"ם (מעשה נסים שם) ש'אוכל במצה ומרור' - התירא הוא ולא חיובא, דערל וכן נכר מותרים במצה ומרור הגם שאסורים באכילת הפסח. וכדבריו משמע מדברי הרמב"ם בהלכות קרבן פסח (ט,ח) 'ערל שאכל כזית מבשר הפסח לוקה שנאמר כל ערל לא יאכל בו. בו הוא שאינו אוכל אבל אוכל הוא מצה ומרור, וכן מותר להאכיל מצה ומרור לגר תושב ולשכיר' - משמע דמפרש כהתר ולא כמצוה, ולק"מ לשיטתו²⁴. וזה דלא כמש"כ התוס' (כח:): דלהתירא לא צריך קרא, דאטו קדושה אית בה כפסח דסלקא דעתך לאסור.

העולה מכל האמור ששתי שיטות הן בראשונים [וכבר פליגי בדבר תנאים, לגרסת הרמב"ם במכלתא] במצות מרור; האם היא מצוה עצמית אף בלא אכילת הפסח בפועל, בזמן הבית דאיכא פסח בעולם, וכגון טמא ומי שבדרך רחוקה, וכן נשים למ"ד דפטורות מפסח (כן שיטת רש"י ור"ד הבהלי. וכפי האמור לעיל, נראה כן בדעת היראים והגהות מיימוניות דנקטו דחיובא דמרור בכזית מדאורייתא - והיינו משום שהיא מצוה אכילה עצמית ולא כנטפלת אל הפסח), או דלמא אין המרור אלא נטפל עם הפסח (רמב"ם, רא"ש) - שלא כמצה שיש בה דין אכילה עצמי בנוסף לטפילותה לפסח (כפי שנתבאר מתוך דברי מהר"ל וכמוש"כ הגר"ח).

פירוש 'מרור' דמתניתין ופירוש הדין 'מצטרפין זה עם זה'

ה בעיקר קושית השאג"א הנ"ל מהמשנה (לט). ד'מצטרפין לכזית' כל אותם ירקות שאדם יוצא בהם בפסח - הרי מלבד

יא לכאורה היה נראה לאידך גיסא, וכן נקטו המנ"ח והגרי"פ, דדוקא גבי תושב ושכיר נקט הרמב"ם לשנא דמותר, מזה נראה שבערל חיובא נמי איכא [רק נקט 'וכן' כי סו"ס איכא נמי התירא בהך דינא, וכלפי החלק הזה שו' תושב ושכיר לעיל].

עוד יש להקשות, הלא כלפי מצוה ודאי חייב משום מצות 'בערב', ומבואר בגמרא (קכ). דהיינו אף לרב אחא דמצה בזה"ז דרבנן [וכן משמע מקרא ד'בכל מושבתיכם תאכלו מצות' דאף במקום דליכא פסח כגון חוץ לירושלם, איכא מצה]. וא"כ אכתי ילה"ק דמצוה לרב אחא נשמע למרור לדידן, שיהא חיוב עצמי גם בדליכא פסח.

אך לפי דברי הרש"ש והאבנ"ז א"ש, דדוקא במצה שמעינן חיוב עצמי [אף לרב אחא] בפרשת בא, משא"כ המרור אינו אלא נטפל לפסח.

יב יש שדייקו מרש"י דדוקא אם אין לו כזית ממין אחד מצטרפים אבל לכתחילה לא, וגם כשאוכל כזית ממין אחד ומוסיף עליו מין אחר (עפ"י אור חדש שם. וע' הלי"ש פסח פ"ט מז). ואולם סתימת הפוסקים דאף לכתחילה מצטרפים. וכן נראה ביחוד לפי האמור בדעת הראשונים שזוהו עיקר חידושה דמתניתין שאין הטעמים מבטלים, והרי נקט התנא לשנא דלכתחילה [ובשלמא לרש"י יש מקום לומר שנקט 'מצטרפים' לעיקר דין השלמת השיעור, שייך לומר דלכתחילה ראו לחוש לחילוק טעמים, משא"כ להרא"ש ודעמיה כל עיקר חידושה הוא לומר שאין חוששים לביטול הטעמים]. וע"ע משנת יעב"ץ או"ח יז.

יש סוברים שהיא מצות אכילה בפני עצמה [בזמן שהפסח קרב], אף למי שאינו אוכל פסח כגון טמא ומי שבדרך רחוקה. כן מבואר מדברי רש"י בשני מקומות. וכן דעת הר' דניאל הבבלי. ולשיטה זו מצות אכילתו בכזית ככל אכילות שבתורה, וכן נקטו בעל היראים והגהות מיימוניות וכ"מ במרדכי.

ויש סוברים שאכילת המרור אינה מצוה לעצמה אלא דין הוא מדיני קרבן הפסח להאכל על המרור, ומי שאינו עושה פסח אינו חייב במרור מדאוריתא. כן היא שיטת הרמב"ם. ולפי זה יש לומר דמדאוריתא אין צריך כזית באכילתו. כן נראה בשיטת הרא"ש.

אמנם מדרבנן יש חיוב 'אכילה' עצמאי של מרור לכל הדעות, וצריך כזית לכו"ע. וכפי הבנת האחרונים בדעת הרא"ש.

(א-ד)

ב במצות אכילת מצה בליל ט"ו בניסן, מבואר ברמב"ם ששני דינים נאמרו בה; מצות אכילה עצמית [המצריך כזית] ומצות אכילה בתורת נטפל לפסח, וכמו שכתב הגר"ח. ובפסח שני אין במצה אלא דין טפלות לפסח ולא מצות אכילה לעצמה.

ומקור שני הדינים הללו - כפי הנראה ברמב"ן וכפירוש האחרונים - בשני המקראות בפרשיות בא ובהעלותך 'ואכלו את הבשר וגו' ומצות, על מררים יאכלהו' ו'על מצות ומררים יאכלהו'. [ומלבד זאת יש קרא ד'בערב תאכלו מצות' ללמד על חובת מצה בזמן דליכא פסח - למאי דקיי"ל כרבא דמצה בזה"ז דאוריתא]. (ב)

ג נחלקו הפוסקים בגדר 'כורך' שאנו עושים בזה"ז, האם הוא עיקר מצות מרור דרבנן אליבא דהלל (כ"מ בשו"ע ובהגר"א - שברכת המרור מתיחסת על הכורך, להלל), או שמא עיקר מצות מרור דרבנן יוצאים במרור לבדו אף להלל, רק תקנו לעשות זכר למקדש כהלל (כן הוכיח הגרי"ז מכמה ראשונים).

ד לענין הצרכת כזית מרור שבכורך - הרי שלדעת הראשונים שמרור דאוריתא מצוה לעצמה וצריך כזית, כמו כן צריך כזית גם במרור שתקנו בזה"ז בכורך [אם מצד מצות מרור דרבנן אם משום עשיית זכר למקדש], אבל לדעת הראשונים הנ"ל שמרור מדאוריתא אינו אלא נטפל לפסח, אזי לדעה שהכורך הוא עיקר מצות מרור-דרבנן להלל - צריך כזית, אבל לפי הדעה שהיא תקנה מיוחדת זכר למקדש - אין צריך כזית. (ו)

ה נחלקו הראשונים האם 'מרור' דתנן במשנה בין הירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו, היינו עשב מסויים ששמו כן, או זהו כינוי כללי לכל ירק מר. וכן פסק הרמ"א.

ו לדעה זו, הא דתנן במיני הירקות שמצטרפין זה עם זה, עיקר החידוש בזה לומר שאין טעם אחד מבטל טעם חברו, אבל אין כאן ענין דין צירוף של מינים מסוימים. (ה)

והדר אכיל מצה וחסא בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל. והקשה הגרי"ז (שם) כיון שלא הוכרעה הלכה, כיצד יוצאים להלל בברכה על אכילת המרור הקודמת, והלא לשיטתו אין מצות מרור מתקיימת אלא בכריכה והרי אז לא בירך. ועוד הקשה, הלא עתה שאין פסח, כיצד מתקיימת מצות כריכה במצה ומרור לבד (ותליא בדברי הראשונים האם היה כורך גם הפסח עם מצה ומרור או מצה ומרור בלבד - ערמב"ם חמץ ומצה ח,ו רשב"ם קיט: תוס' קכ. ט"ז וח").

ופירש הגרי"ז שאף לדעת הלל, בזמן הזה מתקיימת מצות מרור דרבנן בלא כריכה, אלא דעבדינן זכר למקדש. וא"כ גם לשיטת הלל יש לברך בזמן הזה על מצות המרור הבאה לבדה. ודייק כן הגרי"ז מלשונות בה"ג והרי"ף והרמב"ם, והביא שכן הוא להדיא לשון הערוך (המובא בחק יעקב). אלא שכתב שבבהגר"א מפורש לא כן, שכתב דברכת 'על אכילת מרור' קאי להלל על הכורך שעושה אחר כך. ובזה פירש הגר"א מה שכתב השו"ע (תעה"א) שאין להפסיק בשיחה עד לאחר אכילת ה'כורך', כיון דלהלל המצוה מתקיימת רק בכריכה.

והשתא לענין הנידון אי בעינן כזית בכזית; אם באנו לחוש לשיטת הראשונים דמרור בעי כזית מדאוריתא (כדעת היראים והגהות מיימוניות, וכ"נ ברש"י ובמרדכי והר"ד הבבלי), ודאי גם בכורך בעינן כזית, בין אם עיקר מצות מרור מתקיימת בכורך בין אם הוא בא רק כזכר לזמן הבית. ואולם להרא"ש שאין צריך כזית בעיקר דין דאוריתא [כהבנת האחרונים הנ"ל], אזי תליא בנידון הנ"ל; אם עשיית 'כורך' עתה אינו אלא זכר, כהבנת הגרי"ז בראשונים² - אין צריך כזית, שהרי זהו זכר למצות 'מצות ומרורים' שהמרור אינו בא כמצות אכילה עצמית אלא כטפילה לפסח, ובזה הרי לא בעינן 'אכילה' במרור³, ואולם כפי המבואר בהגר"א, וכפשט דברי השו"ע, שבכורך מתקיימת - אליבא דהלל - מצות מרור דרבנן, א"כ בעינן כזית כמו שנתבאר לעיל בדעת הרא"ש, דמדרבנן מיהת בעינן כזית במצות מרור כמו שנתבאר לעיל בדעת הרא"ש⁴.

עיקרי דברים

א מצות מרור דאוריתא, נראה שנחלקו בה שיטות הראשונים בגדרה; -

יג. או כפי שמשמע בתוס' (קטו. ד"ה אלא - ע"ש במהרש"א) שאף להלל יצא בדיעבד אם לא כרך. והרי גם כאן יצא במצה ובמרור הראשונים ועתה אינו אלא זכר למצוה דלכתחילה.

יד. ולפי סברא זו אף במצה דכורך יהא סגי בפחות מכזית - וזאת אי ניאמא דהמצה של כורך משמשת גם כזכר לפסח גופיה דבעינן ביה כזית. לבדוק הערת הרא"ז שליט"א: לפי המובא בהערה בתחילת השיעור בנוסח השני, שאף בזמן הבית בעינן כזית מדרבנן, יש מקום לומר שאף הכורך שבא רק כזכר לזמן הבית, בעינן ביה כזית במרור.

טו. ואמנם כן משמע ברא"ש גופיה (באותו כו) דאליבא דהלל [דמחמירין כותיה ולהכי עבדינן כורך] מצות מרור מתקיימת בכריכה, דלהכי אין המצה מבטלת דהוי מרור דרבנן וכריכה דרבנן, וכל מה דאכלין מרור לחודיה היינו משום דלמא הלכתא כרבנן. וכ"כ שמשמע זה צריך לטבל הכורך בחרוסת. וא"כ להרא"ש לשיטתו בעינן כזית בכורך, כדי לצאת דעת הלל. וכדברי האחרונים דמדרבנן מיהת בעינן למצות מרור כזית מצד עצמה. ולפי"ז צ"ע במש"כ השאנ"א בדעת הרא"ש דלא בעי כזית בכורך, והלא מבואר מהרא"ש דברכת המרור קאי אכורך וכיון שאומר בה 'אכילה' ודאי בעי כזית.